

А. І. Бутенко

д-р екон. наук, професор

Н. Л. Шлафман

д-р екон. наук

м. Одеса

НАПРЯМКИ ДЕРЕГУЛЯЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В УКРАЇНІ

Світовий досвід переконливо довів, що кожна з країн, які динамічно розвиваються, розробляла довгострокову програму соціально-економічних перетворень, багато в чому засновану на розвитку і підтримці сектора малого і середнього підприємництва (МСП), що є найбільш динамічним фактором економічного зростання. Ці держави, ґрунтуючись на об'єктивному аналізі всебічної інформації про стан сектора МСП і його реального внеску до економіки країни, розробляли політику підтримки і розвитку цього сектора. Таким чином, законодавством більшості розвинутих країн МСП визначено як особливий суб'єкт державного регулювання і основною тенденцією розвитку оподаткування МСП є прагнення до максимального спрощення податкових схем.

На відміну від такого підходу, в Україні з кожним роком погіршується стан підприємницького середовища, тобто умови для розвитку підприємницької діяльності, про що свідчать дані основних міжнародних рейтингів. Зокрема, у рейтингу сприятливості ведення бізнесу «Ведення бізнесу - 2012: ведення бізнесу в умовах більшої прозорості» Всесвітнього банку Україна спустилася на 3 сходинки і зайняла 152-е місце серед 183-ти країн світу. У щорічному світовому рейтингу Transparency International (найавторитетніша міжнародна організація, що досліджує

проблеми корупції в різних країнах) Україна опустилася з 134-го на 152-е місце, розділивши цю позицію з Таджикистаном. Україна опустилася на 164 місце в рейтингу економічної свободи серед 179 держав світу, що розраховується американською дослідницькою організацією Heritage Foundation і газетою Wall Street Journal, - це останнє місце в рейтингу економічної свободи серед європейських держав. Тоді як у 2010 році Україна займала 162 місце, а в 2009-му була на 152 позиції [1]. І це не дивно, адже дотепер 88 органів управління мають в Україні контрольні повноваження, а видають документи дозвільного характеру - 37. Крім того, як заявив прем'єр-міністр на засіданні уряду, дотепер 88 органів мають контрольні повноваження. Видають документи дозвільного характеру 37 органів. Видають і анулюють ліцензії 34 органи управління, а має право припиняти господарську діяльність 21 орган.

Після прийняття Податкового кодексу почався масовий процес закриття малого бізнесу: за даними Державної податкової служби України наданими на запит Інтернет-ресурсу «Цензор. НЕТ», за 2011 р. припинили свою діяльність 245 тисяч 83 підприємця, подали ж заяви про реєстрацію підприємницької діяльності тільки 176 тисяч 728 осіб.

За даними Державної реєстраційної служби України на 01.01.2012 р., в цілому по Україні темп приросту

кількості суб'єктів господарської діяльності, підприємницьку діяльність яких припинено (12,8 %), більш ніж в 3 рази перевищує темп приросту кількості зареєстрованих суб'єктів господарської діяльності (3,67 %). За окремими областями картина ще гірша, наприклад, в Івано-Франківській області — більш ніж у 5 разів, у Львівській області — майже у 5 разів, у Сумській області — в 4,52 рази, у Вінницькій області — у 4,5 рази, у м. Києві — в 4,4 рази, у Черкаській області — у 3,8 рази. За даними реєстрації та ліквідації СПД-фізичних осіб картина ще гірша: темп приросту кількості СПД, підприємницьку діяльність яких припинено (13,44 %), майже в 4 рази перевищує темп приросту кількості зареєстрованих суб'єктів господарської діяльності (3,53 %) в цілому по Україні. За окремими областями: в м. Києві — у 6,58 рази, у Львівській області — у 5,62 рази, у Вінницькій області — у 5 разів, у Полтавській — у 4,66 рази.

Така тенденція, як показали дослідження, пов'язана з існуючими недоліками Податкового кодексу, а також з недоліками Закону України «Про внесення змін у Податковий кодекс України і деякі інші законодавчі акти України про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва» від 04.11.2011 № 4014-VI.

По-перше, Податковим Кодексом скасовано колишнє правило про те, що будь-яка податкова норма, що дозволяє подвійне трактування і на користь податкових органів, і на користь платників податків, повинна трактуватися тільки на користь платників, що, по суті, означає, що відтепер перевагу буде мати трактування юристами двозначних норм (яких у Податковому кодексі достатньо) на користь податкових органів.

По-друге, сумнівною, на думку підприємців, новацією Податкового кодексу є зміна умов реєстрації платника податку на додатну вартість (ПДВ). Щоб організувати нове підприємство й одержати свідчення платника ПДВ, потрібно мати товарообіг у 300 000 грн. Але сподіватися на банківський кредит на таку суму не доводиться. Також практично неможливо буде знайти покупця, який би здійснив закупівлю в таких розмірах, адже він, придбавачи товар у підприємства без реєстрації його як платника ПДВ, позбавляється права на податковий кредит. Тому не має сенсу створювати нове підприємство.

Крім того, кількість зареєстрованих платників ПДВ скоротилась у 2010 р. порівняно з 2009 р. на 7,02 %, а у

першій половині 2011 р. порівняно з аналогічним періодом 2010 р. — ще на 12,8 %, кількість ж зареєстрованих платників ПДВ — фізичних осіб — ще більше, відповідно, на 16,3 % та 27 % (табл. 1).

По-третє, Закон України «Про внесення змін у Податковий кодекс України і деякі інші законодавчі акти України про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва» вводить таке нововведення в податковому законодавстві як «відпустка» для суб'єктів господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності. Наприклад, суб'єкти першої і другої груп, що не використовують найману працю, звільняються від сплати єдиного податку протягом одного календарного місяця на рік на час відпустки, але як підтвердити факт відпустки у Законі не пояснюється, що створює підґрунтя для корупційних дій чиновників.

По-четверте, законодавчо також значно звужено коло податків і зборів, що для суб'єктів господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, замінюються єдиним податком (з 18 загальнодержавних податків і зборів всього 6). Але, податки, збори і митні платежі при ввозі товарів на територію України такі суб'єкти оплачують на загальних підставах, що взагалі в концепцію спрощеної системи не вписується.

По-п'яте, якщо раніше СПД-фізична особа в обліку своєї діяльності міг обходитися елементарним - книгою обліків доходів і витрат, то після вступу Закону в силу СПД - фізичні особи третьої групи, що сплачують 3 % доходу і ПДВ або 5 % доходу, а також СПД-юридичні особи мають вести облік доходів і витрат у формі і порядку, установлених Міністерством фінансів України, що значно ускладнює ведення ними підприємницької діяльності, адже потребує виділення для цього окремої зайнятої особи.

Крім того, в Законі сказано, що «...у суму доходу включається вартість безкоштовно отриманих товарів (послуг) і сума кредиторської заборгованості, по якій пройшов термін подання позову». Дане нововведення пред'являє до підприємця нові вимоги: вести контроль усіх поставчань на предмет їхньої оплати; по всіх придбаннях одержувати і зберігати первинну документацію про поставання й оплату; вести облік по датах виникнення кредиторської заборгованості; відслідковувати термін кредиторської заборгованості; по закінченню терміну давності включати кредиторську заборгованість

Таблиця 1

Розрахунок зміни кількості платників податків після введення в дію Податкового кодексу України

	2009 р.	2010 р.	1 півріччя 2010	1 півріччя 2011	Зміна	
					2010 до 2009	1 півріччя 2011 до 1 півріччя 2010
Кількість зареєстрованих платників податку на прибуток	421704	418804	413243	432342	-0,7%	+4,62%
Кількість зареєстрованих платників податку з доходів фізичних осіб-роботодавців	766671	731475	707420	731054	-4,6%	+3,3%
Кількість зареєстрованих платників податку з доходів фізичних осіб-найманих працівників	18278466	17263273	16314245	16108884	-5,6%	-1,3%
Кількість зареєстрованих платників ПДВ	304554	283176	292216	254711	-7,02%	-12,8%
Кількість зареєстрованих платників ПДВ — фізичних осіб	41761	34944	38808	28314	-16,3%	-27%

у доход, а також окремо вести облік безкоштовно отриманих товарів (робіт, послуг) і включати їх у доход. Все це також потребує витрати додаткового робочого часу та ускладнює ведення підприємницької діяльності.

По-шосте, Закон закріплює право податкового органу на анулювання свідчення платника єдиного податку, наприклад, при здійсненні заборонених видів діяльності, перевищенні кількості найманих робітників або використання неприпустимого способу розрахунків. Раніше ж на законодавчому рівні таке право податкового органу, а також підстави для його використання не були закріплені.

По-сьоме, в Законі прописаний порядок переходу з загальної системи на єдиний податок, де вимогою для суб'єкта є його відповідність протягом попереднього року тим або іншим параметрам конкретної групи. При цьому, описаний тільки порядок підтвердження фактора суми річного доходу, а от про інші параметри претендента на єдину систему оподаткування не сказано. Ця недомовка викликає запитання: як підтвердити, що весь рік СПД здійснювався винятково роздрібний продаж товарів з торговельного місця на ринку і/або він вів діяльність з надання побутових послуг населенню? Тут виникає привід для зловживань з боку працівників податкових служб, адже однією з причин невидачі свідоцтва суб'єкту підприємницької діяльності є невідповідність вимогам тієї або іншої групи спрощеної системи оподаткування.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок про суттєве погіршення інституційного середовища малого та середнього підприємництва, що становить загрозу національній безпеці, внаслідок можливого різкого зростання безробіття та зниження рівня життя населення.

Наші дослідження показали, що нагально необхідно вдосконалення інституційного середовища діяльності малих і середніх підприємницьких структур у таких напрямках:

1. Введення обов'язкової економічної і правової експертизи законопроектів і нормативних актів на їх відповідність вимогам розвитку підприємництва і боротьби з корупцією. Державну службу України з питань регуляторної політики і розвитку підприємництва доцільно наділити правом відхилення документів, що не відповідають даним вимогам, ще на стадії їх розробки.

2. Нагально необхідно вдосконалення Податкового кодексу України в таких напрямках:

для самозайнятих підприємців-фізичних осіб, які не мають найманих працівників, враховуючи те, що вони, в основному працюють в сфері обслуговування, відмінити обов'язкову реєстрацію, ввести патент на надання окремих послуг, а податками, що сплачуються, мають бути: податок з доходів фізичних осіб і єдиний соціальний внесок. При наявності найманих працівників ці ж податки мають сплачуватися підприємцем за них, причому необхідно відмінити обмеження на кількість зайнятих;

впорядкувати діяльність контролюючих органів, тобто необхідно законодавчо встановити, що позаплановий контроль підприємств проводиться тільки у випадках перевірки отриманої інформації про виникнення погрози або про заподіяння збитків життю чи здоров'ю людей, забруднення навколишнього середовища, аварійних ситуацій, а у відношенні суб'єктів малого і середнього підприємництва позапланові виїзні

перевірки можуть проводитися тільки після узгодження з органом прокуратури за місцем здійснення підприємницької діяльності. Відносно всіх видів підприємницької діяльності плановий контроль має здійснюватися не більш ніж один раз на три роки. Сумарний річний термін проведення заходів щодо контролю для всіх органів контролю для суб'єктів малого підприємництва має не перевищувати 50 годин. Необхідно також законодавчо закріпити норму про заборону проведення дублюючого контролю різними контрольно-наглядовими органами відносно однакових вимог у відношенні одного об'єкта. Крім того, передбачити введення дуже важливої, з погляду юридичного захисту підприємців, норми, відповідно до якої перевірка, визнана проведеною з порушенням закону, буде вважатися недійсною, а всі претензії до підприємця, що виникли у випадку проведення такої перевірки, відхилені;

виключити зі ст. 75 Розділу II Податкового кодексу України у п. 75.1 поняття «фактичні» перевірки і, відповідно, виключити п. 75.1.3, ст.80, а в п. 86.5 статті 86 замінити слова «статтею 80» словами «статтею 75».

замінити ПДВ і податок на прибуток підприємств податком з обороту. Розрахунки показали, що при ставці цього податку 5 %, податкові надходження до бюджету зростуть (табл. 2).

Крім того, перевагами впровадження податку з обороту є:

зниження витрат держави та підприємницьких структур на адміністрування податків, тобто істотно скоротиться час і, відповідно, невиробничий персонал, необхідний для адміністрування податків, що призведе до значної економії в загальнодержавному масштабі;

Таблиця 2
Розрахунок заміни ПДВ і податку на прибуток податком з обороту

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
	млн. грн.	млн. грн.	млн. грн.	млн. грн.
Податок на прибуток підприємств	34407	47857	33048	40359
Податок на додану вартість із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	36549	45016	45927	53637
Бюджетне відшкодування податку на додану вартість	- 30917	- 36709	-37717	- 47617
Обсяг невід-шкодованого ПДВ	8586	12786	21812	11114
Сумарно ПДВ і податок на прибуток (мінус відшкодування ПДВ)	48625	68950	63070	57493
Сумарно ПДВ і податок на прибуток (мінус відшкодування ПДВ мінус невідшкодований ПДВ)	31453	43378	19446	35265
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг)	1565055	2072172	1955685	2388289
Податок з обороту при ставці 3 %	46952	62165	58671	71649
Податок з обороту при ставці 5 %	78253	103609	97784	119415
Податок з обороту при ставці 6 %	93903	124330	117341	143297
Податок з обороту при ставці 7 %	109554	145052	136898	167180

процес надходжень податку до бюджету може йти перманентно, що забезпечить стабільність наповнення його дохідної частини;

податок з обороту набагато простіше, а тому й уникнути його сплати набагато складніше (податкове маневрування починається тільки тоді, коли в розрахунку оподаткованої бази з'являється від'ємник). Обкладаючи в однаковій мірі всі елементи вартості, держава стимулює ефективне виробництво, тоді як оподаткування прибутку або доданої вартості зацікавлює лише в матеріалоемності, вбиваючи інтерес до одержання доходу. Крім того, обкладання обороту, що включає до оподаткованої бази витрати, ще і більш справедливо, оскільки в будь-якому спожитому ресурсі є неоплачена «природна складова» (понад витрати на її видобуток / транспортування), не пов'язана з працею або імпортом;

введення податку зробить нерентабельними багаторівневі корупційні канали розподілу з великою кількістю посередників і буде стимулювати розвиток реального сектора економіки;

відновити правило про те, що будь-яка податкова норма, що дозволяє подвійне трактування і на користь податкових органів, і на користь платників податків, повинна трактуватися тільки на користь платників;

уточнити не прописані в Податковому кодексі окремі моменти, описані вище, зокрема: як підтвердити факт відпустки для суб'єктів господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності; який порядок підтвердження відповідності СПД тим

або іншим параметрам конкретної групи при переході з загальної системи оподаткування на спрощену, тощо;

при розрахунку податку на доходи фізичних осіб закріпити законодавчо не податкову соціальну пільгу, а неоподатковуваний мінімум щомісячного доходу на рівні прожиткового мінімуму. Адже, хоча податок на доходи фізичних осіб безпосередньо не впливає на вартість продукції або величину прибутку підприємницьких структур, його розмір для них дуже важливий, оскільки величина податку на доходи працівників впливає на заробітну плату, а отже, на рентабельність підприємницької структури. Крім того, чим нижчі споживчі можливості громадян країни, тим менше розвинутий внутрішній ринок товарів і послуг, що негативно впливає на розвиток підприємництва.

Впровадження запропонованих заходів дозволить, на наш погляд, покращити підприємницьке середовище і впровадити оптимальний механізм взаємодії підприємницьких структур і органів влади.

Література

1. Большинство международных рейтингов Украины ухудшились [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.analitik.org.ua/current-comment/economy/4f04024d0b06f/>.

2. Принятие Налогового кодекса привело к массовому закрытию предприятий малого бизнеса [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.analitik.org.ua/current-comment/social/4f27cfcedb79a/>.